

Mythen maken de man

Mannelijkheid en de evangelische beweging

R.Ruard Ganzevoort

Soteria 15/1 (1998), 10-21.

Mannelijkheid is in. Het ene na het andere boek wordt gedrukt en kennelijk ook nog gekocht. Mannenconferenties, symposia, studiedagen, cellen, kringen en groepen. Wat is er met mannen aan de hand? En meer dan dat: hoe wordt er over mannen en mannelijkheid gedacht? In publikaties van evangelische snit lijkt dat geen vraag. Stap voor stap beschrijven ze wat mannen zijn, en hoe God wil dat ze zich gedragen. Dit artikel wil een kritische reactie zijn bij deze opleving van mannelijkheid in de evangelische beweging. Het begon als een recensie, met name over de onder (1), (2) en (3) in de literatuurlijst genoemde boeken. Vanwege het actuele belang en de fundamentele vragen is het breder geworden. Scherper ook, en controversiëler, omdat ik al lezende steeds meer wezenlijke bedenkingen kreeg bij deze stroming die onder evangelischen vaak kritiekloos wordt omarmd.

In dit artikel probeer ik de schrijvers recht te doen, maar ook diepgaand met ze in gesprek te komen. Na een eerste verkenning van de evangelische lectuur vragen we door: waartegen zetten de auteurs zich af? Wat zien ze als mannelijkheid? Welke rol speelt de bijbel in hun gedachtengang? Dan verbreden we de blik, en kijken naar wat er elders over mannen en mannelijkheid geschreven is. Tenslotte komen we terug bij ons doel: kritisch evangelisch denken over mannelijkheid.

1 EVANGELISCHE MANNELIJKHEID

Wie nadenkt over de mannenbeweging kan niet om de Promise Keepers heen. Miljoenen mannen, eerst in de VS, nu ook hier, die zich toewijden aan zeven beloften. In 1997 kwam het boek 'Mannen in Beweging' uit. Het is de vertaling en bewerking van een handboek: 'Seven Promises of a Promise Keeper'. De toon wordt gezet met de constatering dat 'de laatste jaren in verschillende landen een beweging van Gods Geest is waar te nemen die zich richt op de toerusting en het geestelijk weerbaar maken van christenmannen.' Op de verschillende terreinen van het leven moet een nieuwe zuiverheid en toewijding worden gevonden. De beloften worden in het boek uitgewerkt door 16 vooraanstaande mannen, en zijn voorzien van gespreksvragen. De zeven beloften zijn als volgt geformuleerd:

'1 Een 'promise keeper' eert Jezus Christus door middel van aanbidding, gebed en gehoorzaamheid aan zijn Woord in de kracht van de Heilige Geest.

2 Een 'promise keeper' streeft naar hechte vriendschap met enkele andere mannen, omdat hij weet dat hij broeders nodig heeft om hem te helpen bij het houden van zijn beloften.

3 Een 'promise keeper' wil op geestelijk, moreel, ethisch en seksueel gebied rein zijn.

4 Een 'promise keeper' wil door liefde, bescherming en het vasthouden aan bijbelse waarden bouwen aan sterke huwelijken en gezinnen.

5 Een 'promise keeper' is toegewijd aan de opdracht van zijn kerk / gemeente door zijn predikant / voorganger te steunen en voor hem te bidden en door tijd en geld voor het werk van de plaatselijke gemeente af te zonderen.

6 Een 'promise keeper' wil over muren van rassenonderscheid en kerkelijke verschillen heen reiken en wil daardoor de kracht van bijbelse eenheid gestalte helpen geven.

7 Een 'promise keeper' wil zijn leefwereld bereiken door gehoorzaam te zijn aan het grote gebod (Markus 12:30-31) en de grote opdracht van Jezus uit Mattheus 28:19-20.¹

Zonder dat het met zoveel woorden wordt gezegd, is het duidelijk dat de boeken van Larry Crabb en Dick Langhenkel dezelfde geest ademen. We leven in een tijd van verwarring, zeker ook als het gaat om de rol en de taak van mannen. In die verwarring willen ze bijbelse wegen wijzen. Dat geldt ook voor de herdruk van Gene A. Getz, *The measure of a man*. Oorspronkelijk uit 1974, nu met een voorwoord van Bill McCartney, de oprichter van de Promise Keepers. Inmiddels is het vertaald in vele talen, want 'the eternal principles of the Word of God are transcultural' (5, p. 22).

2 TEGEN WIE?

Op het eerste gezicht gaat het hier inderdaad om een geestelijke ervaring die resulteert in toegewijde mannen, die liefdevol met hun vrouwen en kinderen omgaan, hun eigen zwakheden en emoties kennen, maar zich daar niet door laten verleiden van de goede weg af te raken. Echte mannen, die zich niet langer hoeven te verschuilen achter rollen of karikaturen. Niet meer en niet minder dan een herontdekking van bijbelse waarden. Of ...

Wanneer je de vraag stelt tegen welke achtergrond deze boeken zijn geschreven en tegen wie ze zich afzetten, dan ontstaat er toch een iets ander beeld. Eerst enkele citaten, die de vraag oproepen of het gedachtengoed onder de oppervlakte wel zo gezond is:

- 'Daarom wordt ons bestaan bedreigd, wanneer gezin na gezin slachtoffer wordt van scheiding, verlating, misbruik of verwaarlozing.' 'Ik ben ervan overtuigd dat de belangrijkste oorzaak van deze crisis de feminisatie ('vervrouwelijking') is. (...) Ik probeer een misvatting van het man-zijn te beschrijven die een situatie heeft voortgebracht waarin mannen zich onttrekken aan hun taak van geestelijk zuivere leiders en zo vrouwen dwingen het vacuüm op te vullen.' 'Ik adviseer je niet je rol *terug te vragen*, maar ik dring er op aan die *terug te nemen*' (4, p. 89,96).

¹ Vermeld in (8) p. 21; (9) p. 122. Deze formulering komt uit het materiaal voor de 'consultatie-bijeenkomst Mannen in Beweging, 5 april 1997.

- 'Als mannen niet het leiderschap in een gemeente op zich willen nemen, zal er nooit evenwicht zijn. Het zal een kwetsbare organisatie blijven zonder merkbare invloed op haar omgeving' (7, p. 160).

- 'By God's design, a Christian man is to be a godly leader in his home' (5, p. 130).

- 'De oppervlakkige leugen van onze tijd is, dat man en vrouw gelijk zijn. (...) Het wordt voor meisjes en jongens steeds moeilijker hun eigen identiteit te ontdekken. Opvoeding die uitgaat van het gelijkheidsbeginsel leidt dan ook tot verwarring' (6, p. 38).

- 'Maar Adam zei helemaal niets. Hij stond daar alleen maar, hoorde en zag alles aan en hij zweeg. Hij schoot ten aanzien van zijn vrouw te kort. In zijn eerste geestelijke strijd faalde hij om God te vertegenwoordigen. Hij faalde als man!' (3, p. 8).

Zeker, de woorden van Getz, Langhenkel en Crabb zijn minder scherp dan de bijdragen uit 'Mannen in beweging'. Toch zijn ze het alle vier eens over het probleem: mannen zijn geen mannen meer. Ze hebben hun plaats en taak als man, dat wil zeggen als leider, opgegeven. Nu zijn ze vervallen in onzuiverheid, machtsmisbruik, zwakheid of apathie. Wat nodig is, is een nieuwe visie op mannelijkheid, waarbij mannen weer dapper op zullen staan om hun verantwoordelijkheid te dragen.

In deze zin is de mannenbeweging een reactie op de vrouwenbeweging en het feminisme. Roy McCloughry (8), een evangelisch schrijver, doet dat positief. Hij ziet de waarde van de feministische bijdrage in het aanklagen van mannelijke machtsdrang, en verdedigt het standpunt dat er geen bijbelse basis is voor mannelijke macht of superioriteit. Maar McCloughry lijkt een eenling. Hoezeer ook de andere schrijvers spreken over liefde, respect en gelijkwaardigheid, het probleem is voor hen de man die geen leiding geeft. Alleen McCloughry benadrukt dat het voorbeeld van Jezus juist betekent dat mannen hun macht als man moeten afleggen.

3 WAT IS MANNELIJKHEID?

Uit sommige van de tot nu toe genoemde boeken is een omschrijving van mannelijkheid te destilleren. Crabb zoekt dat in de relationele sfeer en vat het als volgt samen: 'het voldoening gevende bewustzijn van iets wat God in een man heeft geplaatst, iets waarmee hij een unieke bijdrage aan Gods bedoelingen in deze wereld kan leveren en wat door anderen, met name door zijn vrouw, zeer gewaardeerd zal worden als een betrouwbare bron van wijze, gevoelige, bewogen en daadkrachtige betrokkenheid'. Mannelijkheid is volgens hem vooral gekenmerkt door afzonderlijkheid, prestatie en uitgaan (naar buiten gericht zijn), terwijl vrouwelijkheid meer getekend wordt door betrokkenheid, afhankelijkheid en uitnodiging (2, p. 148). Langhenkel sluit ieder hoofdstuk af met een definiërende samenvatting, waarvan de volgende typerend is: 'De man naar Gods hart is geen supermens zonder angst, maar een man die weet wat angst is en zich nochtans niet door zijn angst laat leiden' (6, p. 36). En Getz formuleert twintig bijbelse kenmerken van volwassen mannelijkheid: trouw, betrouwbaar, moreel zuiver, gematigd, wijs, herkenbaar als christen, gastvrij, in staat om iets uit te dragen, zichzelf beheersend, niet zelfgericht, niet driftig, niet gewelddadig, zachtvaardig, vredelievend, gul, in staat zijn gezin te leiden, het goede liefhebbend, rechtvaardig, toegewijd, gedisciplineerd (5).

Andere boeken zijn minder expliciet. Dat wil niet zeggen dat ze geen beeld van mannelijkheid hebben. Integendeel. Uit het voorgaande mag duidelijk geworden zijn dat ze dat wel hebben, en dat ze proberen dat bijbels te onderbouwen. Als mannen zich daar aan houden, dan wordt het beter in huwelijken, vriendschappen, kerken en de hele samenleving. Het is dan ook niet slechts een Amerikaans trekje, dat in 'Mannen in beweging' bijna elk hoofdstuk de rampen beschrijft van het ontbreken van echte mannen, of daartegenover de zegen beschrijft die optreedt als mannen weer mannen zijn.

Crabb beschrijft ook de onmannelijke man, en geeft daarmee (in contrast) een beeld van hoe een echte man is. Onmannelijke mannen verdraaien of onderdrukken de 'natuurlijke kracht in het hart van iedere man, een kracht en aandrang om zich in het leven op een bepaalde manier te gedragen' (3, p. 40). Dat verdraaien of onderdrukken uit zich in heerszucht, destructie en egoïsme, of juist in machteloosheid, boosheid en angst. Echte mannen zijn actief, zachtaardig en vrij.

In het zoeken naar mannelijkheid komen we bij herhaling twee typen tegen: de nieuwe man en de wildeman. Beide typen zijn in Amerika 'uitgevonden'. De nieuwe man is de zachtaardige, gevoelige man, die teder en sterk tegelijk is. Het is de man die de 'vrouwelijke kant' in zichzelf is gaan ontdekken. De wildeman is de man die in eenheid met de natuur zijn innerlijke oerkracht heeft herontdekt. Dat gebeurt idealiter met nachtelijke rituelen die ontleend zijn aan de natuurvolken, en die samen met andere mannen worden beleefd. Beide typen worden in verschillende van de genoemde boeken ten tonele gevoerd, met als enige kanttekening dat God in het plaatje ontbreekt. Ze moeten christelijk worden ingevuld, en dan kunnen ze helpen om christelijke mannelijkheid opnieuw te vinden.

Een mooie illustratie daarbij is een artikel over het gebruik van sport in de literatuur van de promise keepers (13). De schrijfster van het artikel maakt duidelijk dat in de ideologie van de Promise Keepers sport gebruikt kan worden voor karaktervorming, loyaliteit, moed, leiderschap en mannelijkheid, net als op de negentiende eeuwse engelse scholen. Sport wordt gebruikt als een demonstratie van de kwaliteiten van mannelijkheid, als een middel om mannen samen te brengen op basis van hun mannelijkheid met uitsluiting van vrouwen, en als een metafoor om de mannelijke superioriteit te benadrukken. Volgens het artikel claimen de Promise Keepers dat mannelijk leiderschap geen dominantie maar dienstbaarheid is, maar tegelijkertijd is er nadrukkelijk sprake van mannelijke privileges en hogere status. De argumenten van Gods bedoeling gaan hand in hand met de 'natuurlijke' argumenten van de mannelijke kracht, zoals in de sport zichtbaar wordt.

4 WELKE ROL SPEELT DE BIJBEL?

Kenmerkend voor evangelische boeken is dat ze op zoek zijn naar bijbelse waarden om die toe te passen. Getz baseert zich helemaal op 1 Timotheus 3 en Titus 1. Daar staan de twintig kenmerken voor de ware man. Elk woord wordt apart belicht, en beschreven in praktische toepassingen. Iets minder systematisch, maar even vaak worden in 'Mannen in beweging' bijbelteksten aangehaald. Bij Langhenkel en Crabb zijn de bijbelteksten net iets minder frequent. Voor allemaal geldt dat de teksten passen in de lijn van het betoog dat de schrijver volgt. Dat klinkt positief, maar het betekent in de praktijk dat ze meer kapstok of illustratie zijn, dan dat ze wezenlijk

worden uitgelegd. De teksten worden meestal los van de context gelezen, en er is nauwelijks aandacht voor de verschillende manieren waarop een tekst kan worden uitgelegd.

Het hoge gehalte aan bijbelteksten in de eerst genoemde boeken staat niet gelijk aan een hoog bijbels gehalte. Natuurlijk, je kunt van mening verschillen over de vraag wie er gelijk heeft op een bepaald punt. In de bundel 'Macho manlief' laat Runia zien dat de bedoeling van de teksten in met name het nieuwe testament ligt in de gelijkwaardigheid van man en vrouw (12, p. 21-26). Dat gebeurt ook bij McCloughry. Dat is van de besproken boeken ook het meest theologische. Kritisch bevraagt hij verschillende visies, en hij leest de teksten niet alleen op het eerste gezicht. Zoals gezegd komt ook McCloughry uit bij het standpunt dat mannen hun macht af moeten leggen. Dat staat recht tegenover de Promise Keeper ideologie, waarin mannen de leiding weer op zich moeten nemen. Nu zou je dat nog kunnen afdoen met de gedachte dat het om ondergeschikte onderwerpen gaat. Maar waarom dan zoveel ophef, zoveel nadruk op de bijbelse basis? Bovendien: in het vervolg van dit artikel zal ik proberen duidelijk te maken dat er een lijnrechte tegenstelling is tussen de benadering van bijvoorbeeld McCloughry en de Promise Keepers.

Wie zal zeggen wat het juiste standpunt is? Ik ben niet overtuigd van een bepaalde visie, enkel omdat er zoveel citaten uit de Schrift worden vermeld. Persoonlijk vind ik een overdaad aan teksten zonder uitleg altijd wat verdacht, zeker als ze kritiekloos worden gebruikt om een bepaalde groep (mannen in dit geval) een positie van overwicht boven een andere groep te geven. Daartegen zijn allerlei teksten en fundamentele bijbelse lijnen in te brengen. Maar die worden nu juist niet genoemd. Wat bijbels inzicht lijkt, of als zodanig wordt gepresenteerd, kon ook wel eens een gevaarlijke ideologie zijn.

Het risico bij het aanhalen van bijbelteksten is dat er mee gesuggereerd wordt dat de boodschap van de schrijver ook de pure en onvervalste bijbelse openbaring is. Crabb geeft wel toe dat de bijbel nergens een definitie van mannelijkheid of vrouwelijkheid geeft, maar concludeert daaruit dat het onderscheid net zo vanzelf spreekt als het bestaan van de Drie-enige God (2, p. 137). Op het schaamteloze af is de benadering van Getz, die tot vervelens toe duidelijk maakt hoeveel mensen hij heeft mogen zegenen met zijn boek en met zijn persoonlijke ontmoetingen. Als hij studenten laat werken met zijn boek, geven ze stuk voor stuk aan dat dat de belangrijkste en meest levensveranderende opdracht is die ze ooit hebben gekregen, omdat ze oog in oog kwamen te staan met wat God (let wel: niet Getz) zegt over mannelijkheid (5, p. 42).

De bijbel wordt in al deze boeken gebruikt om een bepaald standpunt over mannelijkheid te verdedigen. Wie het met dat standpunt niet eens is, zal zeggen dat dat misbruik van teksten is. Daar liggen echter nog niet mijn meest kritische vragen. Bovendien is het zonder meer positief als mannen leren om zuiverder, eerlijker, respectvoller te zijn. En dat zijn oproepen die in al deze boeken bij herhaling klinken. Als daar de bijbel voor gebruikt wordt - het kan slechter. Getrouwd zijn met een Promise Keeper is vast plezieriger dan samen te leven met de als contrast ten toon gestelde corrupte agressieve rokkenjager.

Het probleem is dat er in de verhouding tussen mannen en vrouwen geen werkelijke verandering wordt nagestreefd. Er wordt geschaafd op details. In de kern van de zaak vormen al deze boeken (misschien met uitzondering van McCloughry) een terugkeer

naar oude beelden van mannelijkheid. Er worden bepaalde problemen gesignaleerd die het gevolg zijn van het verloren gaan van mannelijkheid. Soms worden de ontsporingen van de moderne mannelijkheid aan de orde gesteld. Maar telkens is het devies: wees een man. En dat betekent: leiding geven, verantwoordelijkheid dragen.

Het gevolg is dat mannelijkheid als begrip, en de macht van mannen over vrouwen niet worden geïncrimineerd. Ze worden als uitgangspunt genomen. Er is geen aandacht voor het verschil hoe mannen en vrouwen in hun relatie macht of leiding geven ervaren. Er is geen aandacht voor de vaak onderhuidse mechanismen waardoor de posities van mannen en vrouwen tegenover elkaar worden vastgelegd en soms bijna onmerkbaar bevochten. Dat is anders bij de literatuur die in het vervolg aan de orde komt. Maar in de evangelische mannenbeweging, zoals die in de besproken boeken zichtbaar wordt (en voorzover mijn beeld klopt), is mannelijkheid het probleem niet. Het is pas een probleem als je niet echt mannelijk bent. En daarmee is mijn voorlopige conclusie even scherp als bizar: in de evangelische mannenbeweging wordt het thema mannelijkheid onzichtbaar gemaakt.

5 EEN BREDERE BLIK

De evangelische mannenbeweging sluit aan bij allerlei ontwikkelingen. Ik noemde al het feminisme. Daarnaast is er tegenwoordig meer aandacht voor mannenstudies. Of - als het wordt samengebracht met vrouwenstudies: Gender studies. Het woord Gender is bijna niet te vertalen, maar het duidt op mannelijkheid en vrouwelijkheid in een bepaalde betekenis: niet als biologische gegevens (seks / geslacht), maar als identiteit en sociale rol. Gender is dan de sociaal-culturele rol die verwacht wordt van mensen met een bepaald geslacht. Uit deze jonge tak van wetenschap zijn een aantal belangrijke inzichten en vragen te ontleen, die voor de evangelische mannenbeweging onontkoombaar zijn.

Een eerste punt sluit aan bij mijn voorlopige conclusie van net. Dat mannelijkheid onzichtbaar is, is niet zo vreemd. In een themanummer van het Tijdschrift voor Vrouwenstudies over mannelijkheid wordt geopend met de constatering dat het feminisme tot voor kort weinig behoefte had aandacht te geven aan mannelijkheid. Mannen stonden immers al centraal in de hele geschiedenis, zodat vrouwen eerst hun eigen verborgen en verdrongen geschiedenis moesten gaan ontdekken, voordat ze een nieuwe, eigen visie konden gaan ontwikkelen (23). De vanzelfsprekendheid van mannen en mannelijkheid is echter ook een verberging. Het publieke functioneren van mannen is wel breed uitgemeten, maar het persoonlijke leven en beleven is een evenzeer verborgen geschiedenis (6,14,16,17).

Ik kondigde eerder al een lijnrechte tegenstelling aan tussen McCloughry en de andere evangelische auteurs. Die heeft precies te maken met het thematiseren en problematiseren van mannelijkheid. De tegenstelling bestaat er in dat McCloughry aansluit bij moderne analyses van gender. Zonder het met zoveel woorden te zeggen gaan de andere schrijvers uit van mannelijkheid als een essentie, iets dat in de man zit. McCloughry onderscheidt (m.i. terecht) tussen 'maleness' als biologisch gegeven, en 'masculinity' als 'the cultural understanding of what it means to be a man' (6, p. 20). Technisch gesproken: waar McCloughry kiest voor een sociaal-constructivistische benadering van mannelijkheid, houden anderen het op een essentialistisch perspectief (20).

Deze twee benadering verschillen niet alleen in inhoud, als het gaat om de vraag wat bij mannelijkheid hoort. Ze verschillen vooral in de soort vragen die gesteld worden. Een essentialist probeert te ontdekken wat de echte man is. Een constructivist vraagt welke eisen worden gesteld in een bepaalde cultuur aan mensen met een mannelijk lichaam. De visie van essentialisten wordt dan ook door constructivisten bekritiseerd als het onderbouwen en instandhouden van een bepaalde culturele ideologie en rolverdeling.

Hoe cultureel bepaald dat is blijkt bijvoorbeeld uit het boek van de antropoloog David Gilmore (18). Hij onderzocht hoe in verschillende culturen mannen hun mannelijkheid bewijzen. In sommige culturen gebeurt dat door met opzet gevaren tegemoet te gaan. Agressie en geweld zijn de bewijzen die nodig zijn om als man erkend te worden. In andere culturen, zoals Tahiti, is nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen op te merken. De mannen stellen zich veelal passief op, en ambitie en inzet (elders vaak geroemd als mannelijk) worden onmiddellijk bekritiseerd. Beledigingen, die je in andere culturen niet mag accepteren als je man wilt zijn, worden simpelweg genegeerd.

Dichter bij huis blijft het boek van Ian Harris (19). Hij onderzocht welke boodschappen mannen bij het opgroeien mee krijgen. Die boodschappen bepalen immers hoe je denkt dat je je als man hoort te gedragen. Harris komt tot vijf groepen van centrale mannelijke rollen: banierdragers (die het goede voorbeeld geven), werkers, minnaars, bazen, eenlingen. Elk van die rollen kan positief en negatief uitwerken, maar dat is het punt niet. In het onderzoek bleek het buitengewoon moeilijk voor mannen om een andere weg te gaan dan wat hen was voorgehouden. De boodschappen bleken zeer bepalend voor de ontwikkeling van deze mannen.² Dat ik aan dit artikel de titel 'mythen maken de man' heb gegeven, maakt duidelijk dat ik dit een belangrijke invalshoek vind.

Is er niet ook iets te zeggen voor het essentialistische standpunt? Natuurlijk wel. Er zijn verschillen tussen mannen en vrouwen. Larry Crabb, die van de besproken evangelische boeken hier het meest over heeft nagedacht (op McCloughry na), zegt voorzichtig maar duidelijk dat er niet alleen een lichamelijk verschil is, maar ook een verschil in de ziel. De argumenten daarvoor haalt hij uit zijn intuïtie, uit de scheppingsorde, en uit het ervaringsgegeven dat homoseksuelen (volgens hem) in de partner aanvulling van de eigen mannelijkheid of vrouwelijkheid zoeken. Dat laatste argument is op zijn minst controversieel, Crabb's intuïtie is niet alom geldig, en over de schepping kom ik zo nog te spreken. Maar dat er verschillen zijn tussen mannen en vrouwen wordt door weinig mensen ontkend. De vraag is alleen of die verschillen zoveel groter en wezenlijker zijn dan verschillen tussen mannen onderling en tussen vrouwen onderling.

Ik kan niet in dit artikel een overzicht geven van wat er allemaal in mannenstudies aan de orde komt. Laat ik me beperken tot de opmerking dat het heel wat spannender en kritischer is dan de boodschap van de evangelische mannenboeken. Dat komt zoals

² Er zijn nog meer invalshoeken, die er ook op wijzen dat mannelijkheid niet samenvalt met het hebben van een mannelijk lichaam. N. Chodorow (16) maakt bijvoorbeeld duidelijk dat het verschil tussen jongens en meisjes alles te maken heeft met het feit dat meisje leren net zo te zijn als de eerste opvoeder (bijna altijd de moeder) en dat jongens van meet af aan leren dat ze anders zijn. Dat leidt ertoe dat jongens zichzelf meer als individu gaan zien en meisjes meer verbonden, relationeel leren leven. Sherrod (22) combineert deze inzichten met biologische verschillen (zoals testosterongehalte), socialisatie en economisch-historische ontwikkelingen om duidelijk te maken waarom mannen anders met vriendschappen omgaan dan vrouwen.

gezegd voor een belangrijk deel doordat er andere vragen worden gesteld. Belangrijk is daarin de vraag hoe mannen en vrouwen hun beelden van mannelijkheid en vrouwelijkheid gebruiken om in de wereld de eigen plaats te bepalen.

Wanneer je die vraag betreft op de boeken van de evangelische mannenbeweging, dan wordt het antwoord snel duidelijk. Mannelijkheid wordt zo ingevuld, dat de positie van mannen gerestaureerd wordt. Dat was ook 'nodig', want er was in de westerse samenleving wel erg veel veranderd in de onderlinge verhoudingen (21). De groeiende zelfstandigheid van vrouwen maakte de klassieke rollen onduidelijk. Dat leidde vanaf 1850 tot een hausse in mannelijke sporten, en een herdefinitie van ambitie, lust, agressie, zelfzucht en hebberigheid als positief (wat weer paste in de economische ontwikkeling, waar mannen zich konden profileren). Vanaf die tijd was er een tweedeling: de vrouwen regeerden thuis, en de mannen trokken er op uit. Toen in de tweede wereldoorlog veel mannen aan het front vochten, namen vrouwen (met name in Amerika) taken in het sociaal maatschappelijke leven over. Zij waren echter niet bereid die weer af te staan toen de mannen terug kwamen. Dat betekende dat één van de laatste domeinen van de mannen verloren ging. In steeds meer kerken verliezen mannen ook hun vanzelfsprekende leiderschap met het openstellen van de ambten voor de vrouwen. In dat licht is het begrijpelijk dat er in de laatste tijd een mannenbeweging ontstaat die het leiderschap van de man weer benadrukt. Of dat theologisch terecht is, betwijfel ik. In het slot van dit artikel formuleer ik aanzetten voor een andere benadering. Hier concludeer ik dat de evangelische mannenbeweging wel erg veel weg heeft van een restauratie-beweging. Mijn tweede voorlopige conclusie is dan ook even scherp: de evangelische mannenbeweging heeft aan de oppervlakte wel een positieve uitwerking, maar is gebaseerd op een verouderde ideologie van superioriteit.

6 HET EVANGELIE ALS KRITIEK

Ik schreef al eerder dat een overmaat aan teksten mij niet overtuigt. Ik zal dan ook niet proberen daar een gelijk aantal teksten tegenover te stellen. Wel wil ik enkele fundamentele bijbelse noties bespreken die een andere weg wijzen. Uiteraard kan ik niet meer doen dan aanzetten geven die (hopelijk) aan het denken zetten.

Ik begin bij de schepping. Waar de essentialisten nadruk leggen op het onderscheid in de schepping, begin ik met de gelijkheid in de schepping. Dat God de mens als 'mannelijk' en 'vrouwelijk' schiep (Genesis 1:27) heeft niet vanzelf dezelfde inhoud als mannelijkheid en vrouwelijkheid vandaag. Het zegt wel dat man of mannelijk en vrouw of vrouwelijk in gelijke mate beeld zijn van God. Wezenlijk bij de schepping is dat de mens meer is dan zijn of haar biologische bestaan. De dieren worden naar hun aard geschapen, de mens naar Gods beeld. Denken vanuit de schepping betekent dan ook dat de biologische aanleg niet alleen doorslaggevend is. Dan zouden we vervallen in een 'natuurlijke theologie', met dezelfde risico's als de apartheidstheologie in Zuid-Afrika.

Wezenlijk bij de schepping is dat man en vrouw relationeel op elkaar betrokken zijn. Dat klinkt ook door in de vreugdedans van Adam als hij Eva krijgt, een hulp die bij hem past. Mooie woorden voor wie de dominantie van de man benadrukt, maar dat staat er niet. Het woord 'hulp' wordt vaak gebruikt voor God (bv. Psalm 33:20), en wijst dan ook niet op onderdanigheid, maar juist op afhankelijkheid. En de

toevoeging, 'die bij hem past' is letterlijk vertaald: 'als een gelijke tegenover hem'. Nergens in de beschrijving van de scheppingsdaden van God vinden we een argument voor de ondergeschiktheid van de vrouw. Dat wordt pas anders bij de zondeval. Daar doet de heerschappij zijn intrede. Het is een vloek, als mannen heersen en vrouwen aan die macht onderworpen zijn.

In de vernieuwing en verlossing van het leven vinden we dan ook tal van aanzetten om de oorspronkelijke scheppingsorde van gelijk zijn voor God te herstellen. Ik weet dat er ook tal van teksten te vinden zijn waarin de bestaande situatie van mannelijke macht en vrouwelijke onderdanigheid wordt gehandhaafd. Schijnbaar is dat een bijbels gegeven. Toch is de lijn mijns inziens heel duidelijk in de richting van een herstel van de scheppingsorde. Hier kun je een vergelijking trekken met de slavernij. Die wordt in de bijbel niet direct verboden, en het heeft dan ook heel wat eeuwen geduurd voordat het tot afschaffing kwam. Nu zijn christenen het er over eens dat dat ook een Bijbels gegeven is. Precies datzelfde gebeurt als het gaat om de verhouding man-vrouw. De zondige situatie van macht en onderdanigheid wordt van binnenuit opgeblazen. Het duurde bijna twintig eeuwen voordat ook christenen daaruit de bevrijdende conclusie trekken.

Dat wordt het meest doeltreffend gedaan door Jezus Christus. Dat God in Hem (een mannelijk mens) incarneerde is niet alleen omdat er naar een vrouw niet geluisterd zou worden. Het heeft er alles mee te maken dat God in Jezus duidelijk maakt dat het afleggen van de macht de weg van de verlossing is. Dat kon een vrouw in die tijd niet doen, omdat ze geen macht had! Alleen als man kon Hij het voorbeeld geven van het afleggen van de macht, omdat alleen een man macht had. Alleen als man kon Hij zo van binnenuit de mannelijke privileges en status afbreken. Alleen als man kon Hij laten zien wat het betekent zichzelf op te offeren voor anderen, omdat vrouwen al geacht werden dat te doen (8, p. 139).

Een laatste punt waar ik op wil wijzen is het patroon in de bijbel dat God degene is die de vragen stelt. Natuurlijk zijn er ook momenten aan te wijzen waar Hij de antwoorden geeft, maar ik vind het vruchtbaar om in dit kader het beeld van de vragende God wat naar voren te halen. Een paar belangrijke voorbeelden. Adam wordt gevraagd: 'waar ben je?' (Gen 3:9). Kaïn krijgt te horen: 'Waar is uw broeder Abel?' (Gen 4:9). En Jezus vraagt Judas bij het verraad: 'Vriend, waartoe ben je hier?' (Mat 26:50). Er zijn gemakkelijk meer voorbeelden te geven. Wat er in zichtbaar wordt is de manier waarop God mensen aanspreekt en uitnodigt om hun eigen situatie opnieuw te bezien, in een ander licht te zien. Dat klinkt ook in de gelijkenissen en cryptische uitspraken van Jezus, die eerder ruimte geven, vragen stellen en stimuleren tot kritiek op het leven tot dan toe, dan dat ze systematiseren en ideologiseren.

Als ik deze lijnen trek, dan is dat een theologische kritiek op de vooronderstellingen en vanzelfsprekendheden van de evangelische mannenbeweging. De schepping maakt duidelijk dat man-zijn geen leiderschap impliceert. De zondeval maakt duidelijk dat het heersen eerder tot de wereld van het kwaad behoort. De verlossing maakt duidelijk dat het nieuwe leven bestaat in het radicaal afleggen van alle macht. En het evangelie als vraag (of gelijkenis) laat zien dat we niet worden geleid tot een ideologiseren van de bestaande verhoudingen, maar juist tot een nieuw zicht op wat vanzelfsprekend leek. Natuurlijk is er meer te zeggen, al is het maar over de teksten die geliefd zijn voor het instand houden van de mannelijke positie. Dat kan ik hier niet doen, maar het lijkt me zinvol dat de inzichten van feministische bijbelwetenschappers grondig bestudeerd

worden, voordat nog een keer de mannelijke roeping om leiding te geven met teksten wordt onderbouwd. Mijn derde voorlopige conclusie kan dan ook weer scherp worden geformuleerd: de bijbelse onderbouwing van de evangelische mannenbeweging denkt meer in categorieën van de zonde dan van de verlossing.

7 CONCLUSIE

Waar ben ik mee bezig? De evangelische mannenbeweging voorziet duidelijk in een behoefte. Betrokken mannen en hun vrouwen verschijnen bij herhaling op TV en in tijdschriften om te vertellen hoe hun leven ten goede is veranderd dankzij de inzichten die er verkondigd worden. Wat drijft mij dan om zo scherp te reageren? De drie voorlopige conclusie zijn immers alle even vernietigend: in de evangelische mannenbeweging wordt het thema mannelijkheid onzichtbaar gemaakt; de evangelische mannenbeweging heeft aan de oppervlakte wel een positieve uitwerking, maar is gebaseerd op een verouderde ideologie van superioriteit; de bijbelse onderbouwing van de evangelische mannenbeweging denkt meer in categorieën van de zonde dan van de verlossing.

De scherpte van mijn kritiek komt voort uit mijn gevoel als man en als christen, dat hier onrecht wordt gehandhaafd. Onrecht tegen vrouwen, maar ook tegen mannen. Maar ook onrecht tegen God. Mijn kritiek komt voort uit het feit dat ik er (ondanks de fluwelen verschijningsvorm van zorgzaamheid en verantwoordelijkheid) de verheerlijking van een harnas van macht in zie, die haaks staat op de vrijheid en bevrijding die in het evangelie het centrale motief is. Is mijn kritiek te scherp? Wellicht. Ik ken mannen die zich aangesproken voelen door deze mannenbeweging, en die geen enkele behoefte hebben aan macht en overheersing. Wat ik in dit artikel aanwijs is dan ook geen oordeel over deze mannen, maar een analyse van een (soms) subtiele en (vaak) sluipende ideologie waar deze mannen waarschijnlijk niet achter willen staan. Daar zou de discussie dan ook over moeten gaan: geloven we werkelijk dat mannen en vrouwen, met hun overeenkomsten en hun verschillen, gelijk zijn voor God? Hebben we echt afstand genomen van onze macht en 'heer'-lijkheid (Filippenzen 2), of gebruiken we christelijke termen als bastion van onze mannelijke positie?

Ik wil onmiddellijk erkennen dat er goede zaken voort kunnen komen uit deze beweging. Oppervlakkig gezien zijn de boodschappen gericht op een zorgzamer, liefdevoller en verantwoordelijker leven. Dat is hard nodig in een wereld waar mannen het zorgen hebben overgelaten aan vrouwen, en zich verschanst hebben in een mannelijke rol waarin emoties niet passen. Toch zie ik geen enkel heil in een benadering die aan die oppervlakte blijft. Dan wordt de macht in stand gehouden of zelfs hersteld, en de zorgzaamheid wordt tot neerbuigende minzaamheid. Een werkelijk evangelische mannenbeweging zou niet uit zijn op het herstellen van de macht, maar de weg van het kruis gaan, om op te staan in een nieuw leven.

LITERATUUR

Evangelische literatuur:

- (1) Bright, B. e.a. (1997) *Mannen in beweging*. Leiden: Barnabas
- (2) Crabb, L. (1997) *Man & Vrouw*. Driebergen: Navigator boeken
- (3) Crabb, L. (1996) *Het sterke geslacht. Zin en onzin over de flinkeheid van de man*. Driebergen: Navigator boeken
- (4) Evans, T. (1997) Geestelijke zuiverheid. In: Bright, B. e.a.
- (5) Getz, G.A. (1995²) *The measure of a man. 20 attributes of a godly man*. Ventura (Cal): Regal
- (6) Langhenkel, D. (1996) *Man naar Gods hart*. Zoetermeer: Boekencentrum
- (7) London, H.B. jr. (1997) De man naar wie God op zoek is. In: Bright, B. e.a.
- (8) McCloughry, R. (1992) *Men and masculinity. From power to love*. London: Hodder & Stoughton
- (9) Phillips, R. (1997) Nu is het de tijd. In: Bright, B. e.a.
- (10) Ramaker, O. (1996) Mannenpraatgroepen. In: Runia, K. e.a.
- (11) Runia, K. e.a. (1996) *Macho manlief*. ICS Cahier 25, jaargang 10.
- (12) Runia, K. (1996) De man in de bijbel. In: Runia, K. e.a.

Overige literatuur:

- (13) Beal, B. (1997) The promise keeper's use of sport in defining 'christlike' masculinity. *Journal of Sport & Social Issues* 21(3) August 274-284
- (14) Brod, H. (1987) Introduction: themes and theses of men's studies. In: Brod, H. (Ed.)
- (15) Brod, H. (Ed.) *The making of masculinities. The new men's studies*. Boston: Allen & Unwin
- (16) Chodorow, N. (1980) *Waarom vrouwen moederen, Psychoanalyse en de maatschappelijke verschillen tussen vrouwen en mannen*. Amsterdam: Sara
- (16) Dudink, S. (1995) De vanzelfsprekende mannelijkheid. Besprekingsartikel. *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* 16(2) / 62: 204-217
- (17) Filene, P. (1987) The secrets of men's history. In: Brod, H. (Ed.)
- (18) Gilmore, D. (1990) *Manhood in the making. Cultural concepts in masculinity*. London: Yale University Press
- (19) Harris, I.M. (1995) *Messages men bear. Constructing masculinities*. London: Taylor & Francis

- (20) Howard, J.A. & Hollander, J.A., (1997) *Gendered situations, gendered selves. A gender lens on social psychology*. Thousand Oaks: Sage
- (21) Morris, L.A., (1997) *The male heterosexual. Lust in his loins, sin in his soul?* Thousand Oaks: Sage
- (22) Sherrod, D. (1987) The bonds of men: problems and possibilities in close male relationships. In: Brod, H. (Ed.)
- (23) Tonkens, E. & Bussemaker, E. & Hermes, J. (1995) Het doorbreken van mannelijkheid als stilzwijgende norm. *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* 16(2) / 62, 115-131